

Date: 7th February-2026

MIKROTOPONIMLARDA MA'NO O'ZGARISHI VA SEMANTIK KENGAYISH (DEHQONOBOD TUMANI MISOLIDA)

Abdiyeva Mohinur

Osiyo texnologiyalar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada Dehqonobod tumani hududi materiallari asosida mikrotoponimlarda semantik o'zgarish va semantik kengayish jarayonlari tahlil qilinadi. Tabiiy-geografik obyektlar, insonning xo'jalik faoliyati, tarixiy voqealar, antroponimlar hamda xalqona e'tiqodlar bilan bog'liq mikrotoponimlar o'rganiladi. Mikrotoponimik leksikaning shakllanishida metaforalashuv, metonimiyalashuv, funksional qayta talqin va baholovchi semantikaning tutgan o'rni aniqlanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mikrotoponimlar xalqning tarixiy-madaniy tajribasi va hududiy til tafakkurining o'ziga xos jihatlarini aks ettiruvchi dinamik til tizimi ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: mikrotoponim, semantik o'zgarish, semantik kengayish, toponimiya, nominatsiya, hududiy leksika, onomastika.

Аннотация. В статье рассматриваются процессы семантического изменения и семантического расширения в микротопонимах на материале региону Дехканабада. Анализируются микротопонимы, связанные с природно-географическими объектами, хозяйственной деятельностью человека, историческими событиями, антропонимами и народными верованиями. Особое внимание уделяется выявлению механизмов метафоризации, метонимизации, функционального переосмысления и оценочной семантики в формировании микротопонимической лексики. Доказывается, что микротопонимы представляют собой динамичную языковую систему, отражающую историко-культурный опыт народа и специфику регионального языкового сознания.

Ключевые слова: микротопоним, семантическое изменение, семантическое расширение, топонимия, номинация, региональная лексика, ономастика.

Abstract. The article examines the processes of semantic change and semantic extension in microtoponyms based on material from the southern regions of Dekhanabad. The study analyzes microtoponyms associated with natural and geographical features, human economic activity, historical events, anthroponyms, and folk beliefs. Special attention is paid to identifying the mechanisms of metaphorization, metonymization, functional reinterpretation, and evaluative semantics in the formation of microtoponymic vocabulary. The research demonstrates that microtoponyms constitute a dynamic linguistic system reflecting the historical and cultural experience of the people as well as the specificity of regional linguistic consciousness.

Keywords: microtoponym, semantic change, semantic extension, toponymy, nomination, regional vocabulary, onomastics.

O'zbek tilining toponimik tizimi, xususan, mikrotoponimlar xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy tajribasi va tabiat bilan munosabatini aks ettiruvchi muhim lingvistik

Date: 7th February-2026

qatlam hisoblanadi. Mikrotoponimlar yirik geografik obyektlardan farqli ravishda kichik hududlar, tabiiy va sun'iy obyektlar — soy, quduq, tepalik, jar, dala, bogʻ, qir, botqoqlik kabi joylarni nomlash uchun xizmat qiladi [2:45].

Mikrotoponimlarning muhim xususiyati shundaki, ular asosan jonli nutq muhitida shakllanadi va vaqt o'tishi bilan ma'no jihatdan o'zgarib boradi. Natijada birlamchi nominativ ma'no kengayadi, ko'chma yoki baholovchi semalar bilan boyiydi. Shu bois mikrotoponimlarda **semantik o'zgarish** va **semantik kengayish** hodisalarini o'rganish o'zbek tilining hududiy leksikasi va onomastik tizimini chuqur anglash imkonini beradi.

Semantik o'zgarish til birliklarining tarixiy rivojida yuz beradigan tabiiy jarayon bo'lib, so'zning dastlabki leksik ma'nosining torayishi, kengayishi yoki ko'chma ma'no kasb etishi bilan bog'liq [8:31]. Mikrotoponimlarda bu jarayon ayniqsa faol bo'lib, quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- obyektning real belgisidan ajralib, **nominal belgiga** aylanish;
- obyektga nisbatan xalqona baho va tasavvurlarning qo'shilishi;
- tarixiy voqea yoki shaxs nomining joy nomiga aylanishi.

Masalan, *Qorabotqoq* dastlab botqoqlikning rang va holatini bildirgan bo'lsa, keyinchalik u muayyan hudud nomi sifatida mustahkamlanib, rang semasidan qisman uzoqlashgan.

Dehqonobod tumani hududiga xos mikrotoponimlarning katta qismi tabiiy-geografik belgilar asosida shakllangan:

- *Oqtosh, Qoratogʻ, Oltintosh, Odamtosh*
- *Ko'ksoy, Ajriqsoy, Jing'illi soy*
- *Qiziljar, Qumgaza tepalik*

Bu nomlarda dastlab obyektning tashqi ko'rinishi, rang, shakl yoki tuzilishi asosiy nominativ belgi bo'lgan. Biroq vaqt o'tishi bilan bu belgilar ikkilamchi ahamiyat kasb etib, nom butunlay hududni identifikatsiyalovchi birlikka aylangan. Natijada semantik kengayish yuzaga kelgan.

Mikrotoponimlarda obyektning vazifasi yoki foydalanish usuli ham muhim semantik omil hisoblanadi:

- *Yetimquduq, Jar quduq, Uch quduq, Qonquduq*
- *Gazaxona, Zindon*

Masalan, *Zindon* leksemasi umumtil qatlamida "qamoqxona" ma'nosini bildirsa, mikrotoponim sifatida u **chuqur, tor, xavfli joy** semasini umumlashtiradi. Bu holat semantik kengayish bilan birga metaforik ko'chishni ham yuzaga keltiradi.

Ba'zi mikrotoponimlar bevosita tarixiy davr, siyosiy mafkura yoki mashhur shaxslar nomi bilan bog'liq:

- *Birinchi may, Qizil bayroq, Qizil yulduz, Gagarin*
- *Usmon Yusupov, Oybek*

Bu nomlar dastlab ijtimoiy-siyosiy tushuncha yoki antroponim bo'lgan, keyinchalik esa muayyan joy nomi sifatida mustahkamlanib, **geografik semantika** kasb etgan.

Xalq og'zaki ijodi va mifologik qarashlar ham mikrotoponimlar semantikasida muhim o'rin tutadi:

Date: 7th February-2026

- *Ajina, Jinni dara, Qayum o'ldi, Jov kuydi*
- *Jirjirak* (suvning jildirab oqishi bilan bog'liq)

Bu mikrotoponimlarda real geografik obyekt bilan birga xalqning emotsional munosabati, qo'rquv yoki e'tiqodlari ham aks etadi.

Mikrotoponimlarda predmet nomlari joy nomiga ko'chib, metaforik va metonimik ma'no hosil qiladi:

- *Temir sandiq, Mo'latosh, Kallako'mar*
- *Torqapchig'ay, Quruq kamar*

Bu jarayonda obyektning shakli, joylashuvi yoki umumiy ko'rinishi asosiy nominativ omil bo'lib xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mikrotoponimlarda ma'no o'zgarishi va semantik kengayish murakkab va ko'p qatlamli jarayondir. Bu jarayon til ichki qonuniyatlari bilan bir qatorda, tarixiy, madaniy, ijtimoiy va etnografik omillar bilan uzviy bog'liqdir.

Mikrotoponimlar o'zbek tilining hududiy leksikasini boyituvchi, xalq tafakkuri va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi muhim manba bo'lib, ularni o'rganish lingvistika, onomastika va lingvomadaniyat uchun katta ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006.
2. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. — Toshkent: O'qituvchi, 2002.
3. Ulug'ov N. O'zbek onomastikasi. — Toshkent: Fan, 1991.
4. Hakimov M. O'zbek toponimiyasi masalalari. — Toshkent: Fan, 1984.
5. To'ychiboyev B., Rahmonov N. O'zbek tili leksikologiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 1996.
6. Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. — Toshkent: Fan, 2001.
7. Mahmudov N., Safarov Sh. Til va madaniyat. — Toshkent: Ma'naviyat, 1999.
8. Yo'ldoshev M. O'zbek tilida semantika va nominatsiya masalalari. — Toshkent: Fan, 2005.

